

AZ AMERIKAI KONZERVATÍVOK ÉS MOLNÁR TAMÁS

2. rész

Molnár Attila Károly

Az amerikai konzervatívok története – ellentétben a haladárok meséjével – nem a kiváltságőrző elit és a demokratikus nép olyan konfliktusa, amelyben a konzervatívok az osztálykiváltságaikat védik. Az 1990 utáni magyar helyzet sem volt ilyen. Hasonlóképpen, 1945 után sem konzervatív lett az uralkodó osztály. A kiváltságőrzés a 20. században győztes haladárok sajátossága. A 20. században intézményesülő triumfálók két másik magyarázatot is kialakítottak a nem uralmi osztályérdeket védő konzervatívok kritikájára: a konzervatívok vagy a múlt továbbélő, de a történelem által kihálásra ítélt maradványai, vagy a haladáshoz alkalmazkodni képtelen vesztesek. Következésképpen: nem ők szociálisan érzékenyek és szolidárisak a vesztesekkel.

Noha az amerikai konzervatívok elődeiket a New Deal harmincas évekbeli kritikusaiban és a déli hagyományban látják, de az elnevezés csak az ötvenes években terjedt el az antikommunizmus és Kirk nemzedékének hatására. A konzervatív a központi hatalmat erősítő és ezt absztrakt célokra (felvilágosodás, emberi jogok, kommunizmus, szocializmus stb.) felhasználó haladár törekvésekkel szembeni reakció volt. Az amerikai republikánusok fő vonala az utóbbi évekig a Meyer-féle fuzionizmus volt, amely¹ egymással nem szorosán kapcsolódó elemeket fogott össze.² Meyer, akit a különféle konzervatív irányzatok³ összebékítése foglalkoztatott, megkérdőjelezte a konzervatívok minden árnyalatának képviselőit – pl. Hayeket és Kirköt –, hogy mi a konzervativizmus, és válaszaikat 1964-ben közzétette.

Az amerikai konzervativizmus történetének áttekintése helyett ezúttal három alapelemét hangsúlyozom. Az egyik a szabad piac védelme, a gazdasági liberalizmus védelme a New Deal állami-bürokratikus szabályozott gazdaságával szemben. Babitt, Mencken és Nock a 19. századi liberalizmust állították szembe a 20. századival. Ezek a „háború előtti konzervatívok az amerikai nép nagy többségének élő hagyományához nem kapcsolódtak, kivéve egy pontot, az individualizmus hagyományát”.⁴ A New Deal elleni reakcióként alakult ki az államelle-

nes libertárius reakció, ami összekapcsolódott a déli kormányzatellenes hagyománnyal és az osztrák iskolával (Hayek, Mises). Ez a kritika a gazdasági beavatkozást, ellenőrzést a szabadság nevében bírálta, erre utal Hayek könyvének címe: *Út a szolgasághoz*.

Érvelésükkel elsősorban a gazdasági szabadságot védelmezték, sikerük és a mostani uralmuk elsősorban a növekedés problémájával függ össze: az egalitárius-újraelosztó állammal szemben ma a növekedést a szabad piacot támogató politikától várják, és nem csak a republikánusok. Az amerikai Republikánus Párt a gazdasági növekedés pártja lett, szemben az igazságosságot hangsúlyozó demokratákkal.

A szabad piac gondolatára az amerikai konzervatívok azért haraptak rá, mert az állami beavatkozás csökkentésével vélik megszüntethetőnek az állam túlterheltségét, és így megoldhatónak az ebből eredő kormányozhatatlanságot. Ha a javak elosztásáért és a gazdasági fejlődésért a vak piac a felelős, akkor a demokráciában szükségszerűnek tekintett elégedetlenség nem az állam ellen fordul. Von Hayek, Friedman és tanítványaik feltételezik, hogy mivel a szabad piac működése minden résztvevő akaratától független, az elégedetlenek senkit sem vádolhatnak balszerencséjükért. A 19. század munkásmozgalmának történelme azonban cáfolni látszik azt a hitet, hogy a szabad piacon kialakuló elosztást mindenki elfogadja, mert pártatlannak és objektívnak tekinti a piaci mechanizmusokat. A szabad piacba vetett optimista hit feltételezi, hogy az önérdekek zöme piackonform. A piac szabályaival és elvárásaival nem egyező igényeket pedig az államnak kell korlátoznia. Tehát a piac az a spontán rend, amely szabályozza és korlátozza az egyéneket, akiknek az érdekei már piackonformok. A probléma az, hogy a piaccal ellentétes igények korlátozására szükségük van egy piacon kívüli erőre, az erős kormányzatra.

A konzervatívok másik ágának a vezéralakja Kirk lett, a „burkeánus konzervatív”, aki a hagyomány fogalmát hozta be az amerikai konzervatív gondolkodásba. Kirk és a tradicionalisták az új-angliai puritán és nonkonformista hagyománnyal szemben az európai, anglikán és katolikus hagyományt hangsúlyozták, amely antiegalitarista és antiracionalista jellegű. A Kirk nemzedéke által az Egyesült Államokba átemelt európai konzervatív gondolkodás az ember *második természetét* és annak megőrzését hangsúlyozta. Szembeszállt a kapukon belül került modern barbárokkal, ami majd a *Kulturkampf*ot eredményezte. Ellentétben a mai republikánus derékhaddal, a Kirk-nemzedék a tömegtársadalom és tömegkultúra, és a velük szövetkezett felelőtlen oligarchia kritikáját terjesztette. E „morális” vagy „társadalmi” konzervatívok a modernitást azért tartották fenntarthatatlannak, mert feléli azt a morális és társadalmi tőkét, azokat az örökölt emberi erőforrások-

kat, amikre alapozva működőképes a modern balga elvek, remények és célkitűzések ellenére.

Erre az ötvenes években kialakuló csoportra adott liberális reakció az, hogy az Egyesült Államokban nem alakult ki sem szocializmus, sem konzervativizmus, mivel nem volt hozzá európai osztályszerkezet. Tehát a konzervatívok éppúgy idegenek az Egyesült Államokban, mint a kommunisták. Helyettük állítólag ott csak a locke-i liberalizmus létezett, ami az individualizmus, progresszivizmus és demokrácia univerzalista tanítását tartalmazta. A kirki, nyíltan európai ősökre hivatkozó konzervativizmus ily módon idegen az amerikai hagyománytól: nem-amerikai. Aki ugyanis az Egyesült Államokban konzerválni igyekszik, annak a locke-i liberalizmus kell konzerválni.⁵ Az Egyesült Államokat sokáig ez a konszenzus iskola uralta,⁶ mely a konzervatívokat csak egy elit csoportnak tartotta, amely kívül áll az amerikai konszenzuson. Lionel Trilling a konszenzus iskolát követve írta, hogy *„az Egyesült Államokban ma a liberalizmus nem csupán az uralkodó, de az egyetlen intellektuális hagyomány... Egyszerű tény, hogy nincsenek általánosan elterjedt konzervatív vagy reakciós eszmék... csak idegesítő mentális pózok, amik eszmékhez hasonlónak látszanak”*.⁷ A konzervatívokat új/radikális jobboldalnak vagy álkonzervatívnek tekinti azóta is a haladár establishment, az „igazi” konzervatívot elsősorban a változásellenességgel és megőréssel azonosítva.⁸ Az „igazi” konzervatívoknak a liberálisok magukat tekintették, hiszen liberális volt a status quo. A kirki konzervatívok első nemzedékét furának vagy örülteknek tartották vitapartnereik („kooks”, „crackpots”), akik esélytelenek a hatalomra. Richard Hofstadter⁹ szerint a jobboldal nem komoly, nem tartós politikai mozgalom, hanem csak irracionális, paranoid lázadók társasága. 1964-ben Johnson nyert az elnökválasztásokon, a szavazatok 61 százalékával 44 államot szerzett meg, míg a Képviselőházban és Szenátusban kétharmados demokrata többség lett. Goldwater republikánusait „jobbos radikálisoknak” tartották, akik „kisebbségi párt maradnak”. Goldwater elnökjelöltet is fura és idegen jelenségnek tekintették: *„voltak eddig valakinek is olyan bizarr, olyan archaikus és olyan önellentmondásos, az amerikai konszenzus alapjaitól olyan távol eső eszméi”*?¹⁰ Az Egyesült Államok közvéleménye azonban '68 hatására egyre konzervatívabb lett:¹¹ 1968 az amerikaiak 1789-e vagy inkább 1793-a.

A fuzionizmus eredeti, meghirdetett változatának nem volt része a harmadik elem, de a gyakorlatban az lett. Ez a harmadik elem a *grandeur*, ami nagyon sokáig az antikommunizmussal társult, és segített áthidalni a konzervatívok közti különbségeket.¹² Azonban a Szovjetunió bukása után az antikommunizmus természetes módon elkopott. Az antikommunizmus mögött a nemzeti érdek hangsúlyozása és külpo-

litikai realizmus¹³ állt. A fuzionizmusnak azonban mára vége. Az amerikai konzervatívok széttöredeztek. 2000 után éles vita alakult ki köztük, amelynek kiváltó oka az iraki háború volt. A vita során két irányzat, a paleo- és a neokonzervatív különült el, helyzetük azonban egyenlőtlen. A neók részben a hatvanas évek ellenkultúrájára adott reakció során tértek meg, és lettek liberálisból neokonzervatívok.¹⁴ A liberális Amerikát védték a kulturális radikalizmussal szemben. Később csatlakoztak a liberális Amerika realista geopolitikai védelmezői is, akiket szintén neóknak neveztek. Ők jellemzően elfogadóbbak a modernitással és a gazdasági-politikai establishmenttel, konfliktusokat a külpolitikában keresnek. A paleók sem régiek – e címke pedig újabb, mint a neo –, ők az egykori Robert Taft-féle America First mozgalomból nőttek ki. Az öbölháború után alakult ki e csoport, amelyre 1992 táján ragadt rá e címke, a Rockford Institute és a neók egyik fontos vezetője, R. Neuhaus tiszteletes közötti konfliktusban. A paleók legfontosabb fóruma a Pat Buchanan által kiadott *American Conservative*, illetve a Rockford Institute által kiadott, Thomas Fleming szerkesztette *Chronicles*, ahol a francia Alain de Benoist publikál, vagy Scruton, a *Salisbury Review* alapítója és Stuart Reid, a *London Spectator* főszerkesztője is. A paleók folytatják leginkább a fuzionizmust, azaz a szabad piac, illetve a hagyományos-vallási erkölcs és intézmények védelmét.

A fuzionizmust az Egyesült Államokban részben a külpolitika – a republikánusoktól szokatlan demokráciaexport –, részben pedig a kulturális ellentétek szakították szét. A Kirk, Nisbet, illetve a libertáriusok közti konfliktus ellenére a fuzionizmus sokáig, a győzelemig működött. A konfliktus forrása talán még 1981-ből származik, amikor a győztes republikánus tábor megoszlott a némelyek szerint túl konzervatív M. E. Bradfordnak a Nemzeti Bölcsészettudományi Alap élére történő kinevezése kérdésében, majd a Rockford Institute támogatása ügyében. A paleók és a neók közti nyílt konfliktus 1986-ban tört ki a Philadelphia Society ülésén, ahol a paleókat antiszemizmussal, a neókat trockizmussal vádolta a másik oldal.

Magyarországon – bár nem nevezték nevén – a fuzionizmus megjelent a kilencvenes években: a hagyományos kultúra és morál, vallás védelmezői és a szabadpiaci közgazdászok egy része együtt tudtak működni az Antall-kormány és az első Orbán-kormány idején is. A szabad piac azonban Magyarországon a politikai ellenfél ideológiája lett, és mind morálisan, mind a gazdasági hatékonyság szempontjából erősen megkérdőjelezhető privatizáció, valamint a külföldi tőke szokatlan mértékű térnyerésének igazolását szolgálta. Magyarországon éppen a szabad piac nevében tevékenykedő gazdaságpolitika nem hozott gazdasági növekedést, annál inkább eladósodást és munka-

nélküliséget. Így a magyar konzervatívok zöme eltávolodott a szabad piactól mint olyantól.

Ez azonban nem meglepő. A konzervatív gondolkodás nem gazdaságelmélet, a szabad piacnak pedig nem volt lényegi eleme a konzervatív hagyományban, elsősorban az amerikai fuzionizmus része volt. A szabad piac politikai sikere azzal magyarázható, hogy tőle várják a gazdasági növekedést, és ez a kormányok fő célja. Bár az angolszász konzervatívok a 80-90-es években a „kapitalizmus pártjává” váltak, ez az esetleges szövetség nem jellemezte a korábbi korok konzervatívjait, és kétséges, hogy mennyire terjed ki a jövőre illetve más kultúrákra.

A szabad piac nevében alkalmazott gazdaságpolitika magyarországi kudarc mellett létezik egy folyamatos feszültség a fuzionizmuson belül. Daniel Bell,¹⁵ de Marx és Engels is leírta: a kapitalizmus család-, nemzet-, államhatárok-, hagyomány- és vallásellenes: *„A burzsoázia nem létezhet anélkül, hogy ne forradalmasítsa [...] az összes társadalmi viszonyokat [...] A burzsoá korszakot minden előbbi korszaktól a termelés folytonos átalakítása, az összes társadalmi állapotok szakadatlan megrendítése, az örökös bizonytalanság és mozgás különbözteti meg. Az összes szilárd, berozsdásodott viszonyok, a nyomukban járó régtől tisztelt képzetekkel és nézetekkel együtt felbomlanak, az összes újonnan kialakuló viszonyok elavulnak, mielőtt még megcsontosodhatnának. Minden, ami rendi és állandó, elpárolog, mindent, ami szent, megszentelténe.”*¹⁶ (Kiemelés tőlem – MAK). A kapitalizmus – antropológiai következményei miatt – ellenszenves a hagyományörzők és/vagy konzervatívok számára. Ami kapcsolat maradt a válás után a szabad piac hívei és a konzervatívok között, az a meritokratizmus és az antiegalitarizmus, valamint a halványodó antikommunizmus és a patriotizmus.

*

Molnár Tamás kívül állt a fuzionizmuson. A libertáriusokkal és a szabad piac nevében a jóléti állammal szembeforduló osztrák iskolával semmilyen kapcsolódási pontja nem volt. Kritikusan nézte a republikánusok demokráciaexportját. Bár a közös ellenség – azaz a haladárok különféle irányzatainak – bírálata¹⁷ a konzervatív táborba vitte, ott ő túlságosan is európai, frankofón jelenség volt.

A kontinentális gyökerű konzervatív gondolkodástól jól elkülöníthető az amerikai. Az előbbi legkarakteresebb megkülönböztetője a változás problémája helyett a hagyomány, autoritás és vallás római egysége: a három a szent monarchiában olvad össze, aminek a példái az isteni imperatorok Rómában, a *rex Christianissimus* királyok Fran-

ciaországban, és a Hit Védelmeszői protestáns királyok vagy a Szent Korona.¹⁸ Ez a szent monarchia nem egy realistán vagy szkeptikusan kezelendő *civitas Diaboli*, de nem is *civitas Dei*, sem Jézus földi királysága vagy a kanti célok birodalma. Ugyanis az egyszerre vallási és politikai monarchia jellemzője az uralom (autoritás), a hierarchia. A természetes egyenlőtlenséget és az ember önmagában elégtelen – ezért autonómiára képtelen – voltát elfogadó európai hagyománnyal szemben az amerikai konzervatívokra sokkal inkább az individualizmus, az egyenlőség valamilyen mértékű elfogadása és a korlátozott kormányzat igénye a jellemző.

A szent monarchia gondolatának része a (szükségszerű vagy természetes) egyenlőtlenség és a folyamatosság, ez utóbbi a kipróbáltság és nem létezése miatt értékeli az intézményeket és erkölcsöt. Mivel az emberi természet esendő, és radikális javulása nem valószínű – sőt az erre tett kísérletek csak növelik a bajt –, ezért szükségszerű valamilyen korlátozása. A hierarchia ezért természetes, még ha sok bajjal is jár, szükséges rossz.

Ellentétben az angolszász konzervatívokkal, az idő és változás, a megőrzés és a változás sebessége összefüggéseiben értelmezett hagyomány nem érdekelte Molnár Tamást. Semmilyen engedményt nem tett a modernitásnak. Az ő életműve IX. Pius *Syllabus Errorum...* (1864) és X. Pius *Pascendi dominici gregis...* kezdetű enciklikája (1907) összefüggéseiben érthető meg, hasonlóan a korszak más, jelentős antimodernista gondolkodóihoz. E két enciklika már nem tartozik a mai zsinat uralta főáramhoz.

Molnár Tamás de Maistre-re, Donoso Cortesre, Voegelinre és Carl Schmittre hivatkozott írásaiban, de gondolkodása Bernanoshoz¹⁹ állt a legközelebb. A kontinentális jobboldal, és nem az angolszász, amely a konzervatívától teljesen eltávolodó kapitalizmus pártja lett. A konzervatív gondolkodás toposza, a hagyomány kevésbé hangsúlyos a számára, inkább az intézményes hagyomány. Molnár Tamás életművének gerincét Isten és a világi autoritás, valamint e kettő viszonyának értelmezése adja. A szent monarchiát nem tudta domesztikálni egyik modernista irányzat sem, szemben a hagyomány fogalmával. Sőt, az előbbivel szemben alakult ki a politikai modern. Molnár Tamás szerint (is) a modernitás reménytelen, veszett ügy, nem áldás, hanem átok, de nem a jellemzői miatt. Azok csak az alapvető eleme, a lázadás bűnének következményei: a modernitás ugyanis elmozdulás a transzcendenstől a világ immanens értelmezéséhez. A modern lázadás, annak a reménye, hogy a világ önmagában elégséges, tökéletesíthető-tökéletesedő, azaz nincs szükség ehhez a Kinyilatkoztatásra, sem Istenre, sem a Kinyilatkoztatás tanítója, az Egyház intézménye iránti engeddel-

mességre. A fenti szerzők, így Molnár Tamás modernitáskritikája is a *liberalismus triumphans* permanens bírálata volt.

A modern annak a meggyőződésnek az elutasítása, miszerint az ember önmagában elégtelen, és ezért kiegészítésre szorul. Mind a teológiában, mind a politikában jelentősége van az ember erkölcsi természetének: ha a bűn a valóság része, akkor az ember nem teljes, hanem hiányos és autoritásra szorul, érkezzon az a segítség Istentől, vagy világi intézményektől, törvénytől. Ahogyan Leo Strauss leírta a teológiai-politikai problémát: az feltételezi és tartalmazza az engedelmességet, a parancs és autoritás elfogadását. Tehát a politika nem egy elkülönült szféra, hanem a társas viszonyok problémájának megjelenése a legélesebb, legintenzívebb formában, ahogyan azt Schmitt *A politikai fogalmában* kifejtette. Így a valóság, az emberi természet legélesebb következményei: politikai következmények. A politika nem egy szféra a többi mellett, hanem maga a társas viszonyok problémája. Az intézményes autoritás ennek megoldása. A teológia és politika problémájának párhuzamossága akarva-akaratlanul is Szt. Ágoston *Isten városának* szemléletét követi: az isteni kegyelem nélküli ember az eredendő bűn miatt önmagát szereti, lázad és uralomra tör, egymással ellenséges, és ezért szükségszerűen autoritás alá kell vetni. Másrészt Schmitt szerint²⁰ Hobbes nagy kérdése – *Quis iudicabit? Quis interpretabitur?* - arra utal, hogy az emberi világ problémáinak forrása episztemológiai, és ennek is az egyik lehetséges megoldása politikai természetű. Politikai döntéssel – és nem módszertannal – megoldhatóak, ha csak ideiglenesen is, az episztemológiai nehézségeinkből eredő gondok: mi a valóság, mi van leírva, mi történt, mi egy cselekvés mozgatója stb. Az emberi világ episztemológiai tökéletlensége (a szándékok, feltételek, következmények homályosak, kiismerhetetlenek és kontingensek) miatt kényszerre van szükség, hogy a pluralitásból és bizonytalanságból (konfliktusforrásokból) rend legyen.

Molnár Tamás implicit politikai teológiája szerint az emberi élet metafizikai előfeltevéseken (azaz, a valóság természetének leírásán, magyarázatán) alapul, és nem konvención vagy tapasztalaton. Ezzel megkérdőjelezte az amerikaiakra jellemző modern/liberális gondolkodást, amely az államot az egyéni autonómiára és a nép akaratára alapozná. Eszerint a legitimáció alapja a szerződés: nincs kényszer beleegyezés nélkül. Molnár Tamás szerint az emberi állapot nem csupán igényli a politikai megoldást (a ma „civil társadalomnak” nevezett antinómiás eszménnyel), de ez csak a szent monarchia lehet, és nem a modern politika.

A modern oly módon oldaná meg a Strauss-féle teológiai-politikai problémát, hogy zárójelbe teszi azt. Molnár Tamás szerint ebből erednek a modern feszültségei. Utópizmusával a modern felszámol-

ná a teológiát és a politikát is, mivel a kényszert, engedelmisséget és egyenlőséget igyekszik felszámolni, és ezt a metafizikai fordulattal (humanizmussal) oldaná meg.²¹ A politika és a teológia tagadása azért a modern eretnecség eleme, mert az alapvetően az ember inkomplett voltát igyekszik tagadni, ami miatt rászorul a függésre, hierarchikus intézmények uralmára.

Az ember zoon politikon, de egyben a transzcendencia felé is nyitott. A kettő feszültsége a *conditio humana* része, és az ember emiatt szorongó lény.²² A szorongása miatt törekszik a biztonságra, ami az utópizmusa forrása. „*A modernizmus foglalatla minden eretnecségnek*” – írta X. Pius, és ez a Molnár Tamás írásain átívelő alap gondolat. Az ő számára nem az ember e kettős természete és nem is a szorongása a probléma, hanem a lázadás.²³ „*Bizonyos, hogy ha valaki föltette magában, hogy együvé gyűjtse minden, a hit körül fölmerült eretnecség magvát és velejét, sohasem végezhetne volna e föladata tökéletesebben, mint ahogy a modernisták végezték. Sőt ezek annyival tovább is mentek, hogy teljesen eltörölték nem csupán a katolikus vallást, hanem – amint kimutattuk – minden vallást. Innen az a nagy tetszés a racionalistáknál; innen van, hogy akik a racionalisták közt szabadabban és nyíltabban szólnak, nem örülhetnek határozottabb segítőknél a modernistáknál*”.²⁴

A modern lázadása arra irányuló remény, hogy az ember képes a maga erejéből elérni a megváltást, és képes Istenné – önmagában elégségesé – válni.²⁵ Ezzel szemben a *status naturalis* a *status civilis*. A mesterséges az autoritás, hierarchikus intézmény nélküli lét. Az eredendő bűn miatt az ember igényli egy külső, fegyelmező erő létét, amely a rossz hajlamokat, önszeretetét megfékezi önmaga és az embertársai érdekében. Ugyanis a társas élet, a rendben élés igényli az emberi önzés, szenvedélyek korlátozását, fegyelmezését. Az ember nem egy teljesen autonóm, értelmileg és erkölcsileg önmagában megálló lény, aki birtokában van a legteljesebb szabadságnak. Az utópizmus modern uralma idején Molnár Tamás ezért tartotta fontosnak – Bonhoeffert idézve – bírálni a modernisták optimizmusát, akik szerint a rossz csökken a világban és növekszik az ember hatalma arra, hogy jót tegyen.²⁶

Az *ordo rerum humanorum* és a *corpus politicum mysticum* mindig együtt jelenik meg. Az embernek hierarchikus intézményben kell élnie, amely autoritásával kényszeríti a döntéseit. Tehát a rend együtt jár az egyenlőtlenséggel, kényszerrel és az engedelmisség problémájával.²⁷ Ezekről megszabadulni és közben a decens emberi életet élni: utópia. Az anyagi és hatalmi egyenlőtlenség az emberi együttélés feltétele, csak az angyalok és vadállatok élhetnek ezek nélkül.²⁸ Az ember autoritáshoz kötött lény.²⁹

Az európai konzervatívok csak mérsékelten bíztak a nevelésben, a tudat megváltoztatásának valamilyen módjában, a közérdeket a gondolkodásába tudatosan beépítő és a magánérdekét ez alá rendelő ember tömeges létrejöttében, és a rend közös érdekét felismerő társadalmi szerződő egyénben. Míg a liberalizmus az államot az egyéni érdekekkel és vágyakkal korlátozná, Molnár Tamás az egyéni vágyakat és az államot is féken tartaná. Az állam feletti valóság létének hite együtt jár a politika korlátozott fontosságával. A politika sem áll mindenek felett, hiszen sem egyéni, sem közösségi megváltás nem lehetséges a politika révén, de még a világi bajok orvoslásában is kérdéses a politika hatásossága. Molnár Tamás szerint a tekintély forrása a transzcendencia világa (a Teremtő, a szent világa), aminek közvetítői az uralkodó, a klérus és a rítus. A szent szociológiai megfogalmazását ő Weber karizmatikus uralom fogalmában találta meg, miáltal a „misztikum visszakerül a jogaiba”,³⁰ és a „hatalom” fogalma minden államra igaz. A szent fogalma magába olvasztotta Burke fenséges fogalmát, de Molnár Tamás fogalma inkább Rudolf Otto *mysterium tremendum et fascinans* jelentését tartalmazza. A hatalom szent, egyszerre megrémít és felcsigáz, azonban nem forradalmi, hanem rendalkotó.³¹

Az állam és az egyház, a szent hatalom e két intézménye nélkül kérdéses a politikai közösség léte,³² amely egyben vallási közösség is (*universitas fidelium*).³³ Az egyház és az állam hanyatlása az egyén „gázmolekuláinak” előretörésével magyarázható. A hanyatló egyház nem az intézményt, hanem az egyén lelkiismeretét tekinti a szent helyének, azaz a rend forrásának.³⁴ Molnár Tamás szerint az így gondolkodók előbb kiszakadtak az egyházból, majd igyekeznek átalakítani azt. Ez az autonóm, a jót-rosszat ismerő és önmagában elégséges ember megalkotásának reménye Molnár Tamás szerint a modern/eretnekség/utópizmus lényege.

Mivel „napjaikban a protestáns egyházak egyre-másra meghajolnak a világi társadalom, illetve manipulálóinak hatalma előtt”, Molnár Tamást a katolikus egyház izgatta. A politikai modernnek bírálata mellett X. Pius szellemében bírálta a katolikus moderneket is: „*ma már a tévelyek mestereit nem a bevallott ellenségek között kell keresnünk. Elrejtőznek – és ez igen élénk félelem és aggodalom oka –, magának az Egyháznak a kebelében és szívében, s annál félelmetesebb ellenségek, minél kevésbé nyíltan azok. Mi, Tisztelendő Testvérek, világi katolikusok és – ami még elszomorítóbb – papok nagy számáról beszélünk, akik az Egyház iránti szeretet színe alatt, teljes híjával a komoly filozófiának és teológiának, ellenben a velőkig áthatva a katolikus ellenfeleinknél fölszedett tévtan mérgével, megvetve minden szerénységet, az Egyház megújítóiként tolják előtérbe magu-*

kat, akik zárt falanxokban, merészen támadást intéznek mindaz ellen, ami a legszentebb Jézus Krisztus művében, nem tisztelve saját személyét sem, amelyet szentségtörő vakmerőséggel lealacsonyítanak az egyszerű és tiszta emberségig”.³⁵ Lényegében ez a *Keresztény humanizmus* című művének fő témája. Az Egyházat „egyértelműen fenyeget(i) az a veszély, hogy látható formájában másik egyházzá válik, talán évszázadokra”.³⁶ A modern lázadás elérte magát az Egyházat is.

Molnár Tamás szerint az ember vallási, politikai és társadalmi lény, és ez utóbbi oldala vette át az uralmat az előző kettő felett. A politikai hatalmat a társadalom akarja ellenőrizni, átvéve a szent szerepét. Szerinte a társadalom (máshol civil társadalom) uralma vagy lázadása a modernitás gondjainak forrása. Ez az, ami miatt ma az egyház és állam eltávolodott archetípusától, és képtelen feladatát betölteni. Ebben Molnár Tamás gondolkodása a 20. század eleji tömegtársadalom-kritikák és a 19. századi forradalom-, kapitalizmus- és burzsoázia-kritikák folytatója volt. Ahogyan írta, a „tömegtársadalmak jóval kegyetlenebbek és agresszívabbak az olyan társadalmaknál, amelyek vezető rétege (pl. egy oligarchia vagy arisztokrácia) kellő mértéktartást gyakorol, pusztán azért, hogy hatalmon tudjon maradni... Mennél nagyobb az emberek közötti egyenlőség, annál kisebb az erkölcsi fegyelem és a felelősség hatásköre, s annál kirívóbb a viselkedésük alapvető durvasága és gátlástalansága”.³⁷

A hatalom két intézménye az állam és az egyház, amelyek a szenttel, s így a renddel állnak kapcsolatban. Viszont a társadalom nem ilyen, így nem is lehet a rend forrása: a modernitás legfőbb jele a rendtelenség. A társadalom a sokféleséghez és az egyéni érdekek fogalmaihoz kötődik. A sokféleség elfogadása relativizmust szül, míg az érdekek uralma az immanentizmust, a csak evilági és egyéni valóság³⁸ elfogadását, amely hibák a *Pascendi dominici gregis...* szerint a modernitás eretnekségének jellemzői. A társadalom (a maga szerződéses, alkudozó-egyezkedő vagy vitatkozó viszonyaival) nem képes rendet alkotni a hatalom két intézménye nélkül, amelyeknek a társadalmat uralva kell létezniük. A társadalom a nem-szent, a szabadság a profán világa. A modern „közösség élete az egyének szintjén leginkább zárt tartályban mozgó gázmolekulák zűrzavaros mozgásához hasonlít”.³⁹ A társadalom bírálata a modern politikai hedonizmus vagy eudaimonizmus bírálata.⁴⁰

A modernitás sajátossága, hogy a hatalom, megosztottság és bizonytalanság megszüntetésének utópista reménye legyengítette az államot és egyházat, a szent hatalom intézményeit.

Ahogy Pius pápa a modernitást az eretnekségek foglalatának nevezte, Molnár Tamás az eretnekséget és ezzel a modernitást az utópizmussal kapcsolta össze. Ily módon a modernitás egyáltalán

nem modern, nincs benne semmi olyasmi, ami korábban ne lett volna megtalálható.

Az ember földi életében mindig volt és lesz is valamilyen frusztráció, hacsak nem hisz valaki a boldog ősállapotban és az oda való visszatérés lehetőségében valamilyen emberi erőfeszítés révén. Az ember Ádám és Éva óta kidobott a problémamentes világból, de újból és újból megpróbál visszakerülni oda – egyénileg vagy kollektíven. A társas életet permanensen politikai jellegűnek tartók – mint Molnár Tamás –, a társadalom problémákkal, frusztrációkkal terhes állapotát természetesnek tartják. Az emberi természet és társadalom részének tekintik a különböző frusztrációkat, s azt állítják, hogy a kormányzat feladata a konfliktusok eldöntése, azaz bizonyos egyének és csoportok kielégítése másokkal szemben. Ugyanakkor nem remélik, s mi több, nem is ígérik a konfliktusmentes élet lehetőségét. Ha a konfliktus örök, akkor dönteni is kell a vitákban, s így mindig lesznek frusztráltak, akik nemcsak a számukra hátrányos döntéseket, forrásaikat (törvények, intézmények), hanem a döntés gyakorlatát is kárhoztatják. Szerencsés esetekben előfordulhat olyan megoldás, amely mindenki kielégülését szolgálja, de a konfliktusok természetéből következik, hogy le akarják küzdeni a másikat. Kielégülésük forrása a mások fölé kerekedés. Aki pedig alulmarad, frusztrált lesz. A kormányzás konfliktusok eldöntése, és kormányzottnak lenni egyet jelent az esetleg számunkra hátrányos döntések elfogadásával; együtt élni valamilyen mértékű kielégületlenséggel. Az engedelmesség ennek elfogadása. *„Hasonlóképpen az egyéb földi bajoknak sem lesz soha végük, mert a bajok a bűn kemény és nehéz következményei, s mint ilyeneket kell túrnünk őket, és ez az embert szükségképpen élete végéig elkíséri. A túrés és a szenvedés emberi sajátosság, és bár az emberek mindent megkísérelnek, az ilyesfajta megpróbáltatásokat az emberi életből semmiféle erővel vagy módszerrel sem lesznek képesek egészen kiirtani. Akik ilyesféle hatalommal dicsekszenek, és a nyomorgó népnek minden szenvedés és baj nélkül való, szakadatlan örömmel és boldogsággal teljes életet ígérnek, bűnös játékot űznek a néppel és becsapják, ami egyszer az eddigieknél is nagyobb zavarokban fog kirobbanni”*.⁴¹

A modern politika nagy mozgósító erejét onnan kapja, hogy lehetségesnek tart egy frusztrációktól, konfliktusoktól mentes, nem politikai társadalmat. Ehhez azonban „csak” az embert, intézményeit, viszonyait kell kitalálni, teljesen megváltoztatni. E felfogás szerint a kormányzás válságkezelés, és nem pedig viták eldöntése, mivel a világ valamiért kibírhatatlan állapotban van. Azonban a megfelelő tudás révén a megfelelő csoport tud mindenki számára kielégítő megoldásokat találni, mindenkit kielégítő helyzeteket teremteni. Szerintük a frusztráció nem az emberi élet velejárója, hanem a rossz törvények,

intézmények következménye. A perfekcionista politika esetében kormányzottak lenni annyit jelent: az „utópia felé vezetettnek” lenni, és a vezetők jobb tudását, messzebb látó képességét elfogadni. Egy idő után azonban feltűnő, hogy a látóhatáron felrémlő délibáb olyan léptékben távolodik, ahogy közelednek felé. Nem azért szeretik e vezetőket, mert kapnak tőlük, hanem azért, amit remélnek, hogy kaphatnak tőlük. A már látható horizontra felrajzolt szép, boldog világ – amely mindig alkalmas a *misera plebs* mozgósítására – azonban örökre ott marad a láthatáron. A horizontnak már csak ilyen a természete: bármennyit haladunk is felé, amit vágyainkkal rápingáltunk – soha el nem érhetjük. Sőt: még közelebb sem kerülünk hozzá. Miként Pascal mondja: örök futással távolodik.

Paradox módon éppen a változás retorikáját két évszázada képviselő mozgalmak remélnék és ígérenek egy végső politikai megoldást az emberiség gondjaira, míg a változással szemben szkeptikus konzervatívok azt hangsúlyozzák, hogy minden emberi megoldás részleges, időleges, és a történelemnek az emberi erőfeszítés eredményeképpen nem lehet vége.

JEGYZETEK

¹ A *Why Freedom* című írásban (*National Review*, 1962. szeptember 25., 223–225.) az idézetek Frank Meyer: *Defense of Freedom*, Liberty Press, 155–63. oldalakon található újranyomásból vannak.

² A különbségek ellenére Meyer szerint a szerzők néhány alapelvben megegyeztek: elfogadják, hogy létezik egy objektív erkölcsi rend és ilyen cselekvési mércék; elfogadják, hogy az ember személye a politikai gondolkodás középpontja (jogai, szabadsága, kötelességei); elítélik az ideológiák emberre kényszerítését; elutasítják a tervgazdaságot és központosítást; védik az alkotmányt és a nyugati civilizációt a messianisztikus kommunista fenyegetéssel szemben.

³ Frank S. Meyer: *Freedom, Tradition, Conservatism. Modern Age*, 1960, 355–363.

⁴ Mark C. Henrie: *Understanding Traditionalist Conservatism*, in: *Classical Conservatism*, 4.

⁵ L. Hartz: *The Liberal Tradition in America*, NY, 1955. Cl. Rossiter ugyanezt mondta. (*The Conservative Tradition in America*, 1962).

⁶ J. Higham: *The Cult of the “American Consensus”: Homogenizing Our History. Commentary*, 1959. February 1. <https://www.commentarymagazine.com/articles/the-cult-of-the-american-consensus-homogenizing-our-history/>; Gerry Brown: *Democracy, the new conservatism, and the liberal tradition in America. Ethics*, 1955. Vol. 66, No. 1, Part 1, 1–9.

⁷ L. Trilling: *The Liberal Imagination*, 1950, ix.

⁸ A. Brinkley: *The problem of American Conservatism in American Historical Review*, 1994, vol. 99. iss. 2., 409–429.; L. Trilling: *The Liberal Imagination*. 1950. NY

⁹ R. Hofstadter: *The American Political Tradition and the Men Who Made it*. NY, 1948.

¹⁰ Idézi Brinkley, 411.

- ¹¹ Mary C. Brennan: *Turning Right in the Sixties, The Conservative Capture of the GOP*. University of North Carolina Press, 1995.
- ¹² Orbán Anita: *Az antikommunizmus hatása az amerikai konzervatívizmusra*. Hamvas Intézet, 2003. Lee Haddigan: *How Anticommunism „cemented” the American conservative movement in a liberal age of conformity, 1945-64. Libertarian Papers*, 2010. vol. 2. no. 7. <https://mises.org/library/how-anticommunism-cemented-american-conservative-movement-liberal-age-conformity-1945%E2%80%9364>
- ¹³ James Burnham, a *National Review* alapítója lett a neo-machiavellizmus terjesztője. G. Dorrien: *Imperial Designs, Neoconservatism and the New Pax Americana*. Routledge, 2004.
- ¹⁴ N. Glazer: *What Happened at Berkeley in Commentary*, 1965. 2., 39–47.
- Békés Márton: *Amerikai neokonzervatívizmus*. Századvég, 2008.
- ¹⁵ Daniel Bell: *Cultural Contradictions of Capitalism*. New York, 1976.
- ¹⁶ Marx–Engels: *Kommunista kiáltvány*.
- ¹⁷ *Az értelmiség alkonya, Utópia: örök eretnokség, A liberális hegemonia, Az atlanti kultúra kibontakozása A modernség politikai elvei*,
- ¹⁸ H. Arendt: *On Revolution*, Penguin Books, 1990., 117.
- ¹⁹ T. Molnar: *Bernanos: his political thought and prophecy*. Transaction Publishers, 1997; T. Molnar: *The Case of Georges Bernanos in Modern Age*, 1995 Fall, 61–68.
- ²⁰ C. Schmitt: *Politikai teológia II. Attraktor*, 2006.
- ²¹ Molnár T.: *Keresztény humanizmus*. Kairosz, 2007, Budapest
- ²² Molnár T.: *Keresztény humanizmus*, 144.
- ²³ Vö. Molnár T.: *Pogány kísértés*, Kairosz, 2000, Budapest
- ²⁴ *Pascendi dominici gregis*, <http://www.katolikus-honlap.hu/0707/pascendi.htm>
- ²⁵ Molnár T.: *Utópia – örök eretnokség*, Budapest, 1990, Szent István Társulat, 23–24.
- ²⁶ Molnár T.: *Keresztény humanizmus*, 207.
- ²⁷ A. Lovejoy: *The Great Chain of Being*, Harvard University Press, 2001; Molnár T.: *A hatalom*, 23.
- ²⁸ Molnár T.: *Az autoritás és ellenségei*, Kairosz, 2002, Budapest, 49.
- ²⁹ Molnár T.: *Az autoritás*, 79.
- ³⁰ Molnár T.: *A hatalom*, 21. Ugyanakkor a karizmatikus uralommal szemben néhol ambivalens. Vö. Molnár T.: *Az autoritás és ellenségei*, Kairosz, 2002, Budapest, 28.
- ³¹ Molnár T.: *A hatalom*, 25.
- ³² Molnar, T.: *Politics and the State: the Catholic View*, Chicago, 1980, Franciscan Herald Press; Molnar, T.: *The Church, Pilgrim of Centuries, Grand Rapids*. Eerdmans, 1990; Molnár T.: *A hatalom*, 184.
- ³³ Érdemes megjegyezni, hogy e francia hagyománnyal szelektíven bánt Molnár Tamás: Coulanges-t pozitívan említette, míg Rousseau-t, Comte-ot és Durkheimet nem, bár a szent monarchia – a szent és a politikai autoritás összeolvadása – ezeknél a szerzőknél is fontos mozzanat. F. de Coulanges: *Az ókori község*, Atheneum, 1883.
- ³⁴ Molnár T.: *A hatalom*, 203.
- ³⁵ *Pascendi dominici gregis*, <http://www.katolikus-honlap.hu/0707/pascendi.htm>
- ³⁶ Molnár T.: *Keresztény humanizmus*, 164.
- ³⁷ Molnár T.: *Utópia*, 117.
- ³⁸ Molnár T.: *A hatalom*, 70.
- ³⁹ Molnár T.: *A hatalom*, 175.
- ⁴⁰ Molnár T.: *A hatalom*, 216–217.
- ⁴¹ *Rerum Novarum*, Budapest, Kereszténydemokrata Néppárt kiadása, 24.